

ВІННИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ХУДОЖНІЙ МУЗЕЙ Формування, розвиток, перспективи

Про Вінницький обласний художній музей можна розповідати в різних аспектах — історичному, культурологічному, мистецтвознавчому. Його неординарна історія, багата колекція, специфічні регіональні умови формування, можуть стати форматом окремого дослідження, дають нам право говорити про нього як про явище яскраве і значуще в культурному житті України.

Джерела чудового зібрання музею беруть початок у XVII ст., часі, коли Правобережна Україна, її культура значною мірою знаходились під впливом багатих польських магнатів. На Вінниччині це перш за все Потоцькі, а також Грохольські, Чарторийські, Бжозовські та інші. Принаймні ядро колекції музею безумовно складає їх культурна спадщина, яка відзначена величезним багатством, респектабельністю, дозволяє думати про Вінниччину як про значний культурний осередок Європи того часу. Сюди стікалися представники багатих європейських палаців, саме тут вони зустрічалися для проведення ділових переговорів, світських прийомів, балів. Але найголовнішим для культури регіону сьогодні, без сумніву, можна вважати їх високі культурні пріоритети: наявність театрів, оркестрів, бібліотек. І все ж таки культурно-історичною спадщиною цього неординарного роду, який залишив глибокий слід в культурі регіону, є наявність багатого художнього зібрання, яке яскраво і живописно відобразило і його непросту історію, і долю кожного персонажу цього специфічного історичного театру.

Саме театру — так образно і наглядно постає перед нами кожна діюча особа, що грала свою неповторну та значиму роль у різних, часом діаметрально протилежних ракурсах тих історичних колізій.

Від великосвітського побуту господаря тульчинського палацу Станіслава Потоцького, немирівського маєтку Болеслава, а потім останньої його володарки-княгині Марії Щербатової в історичній ретроспективі більш ніж двох століть вміщується життя декількох поколінь прославлених магнатів, які в культурі регіону відіграли одну з провідних ролей.

Через свої високі естетичні уявлення та очевидну причетність до елітної європейської культури вони спромоглися створити власний еталон поєднання цих постулатів з етнографічною, національною культурою місця свого проживання.

Результати цього цивілізованого підходу донині вражають уяву пишнотою полотен блискучих західноєвропейських, російських, українських живописців, багаті портретні зібрання яких на віки залишаються знаковими символами вже не просто сімейних, родових подій, але й часу в цілому. Кожен, хто вперше потрапляє у вінницький музей, залишається враженим, здивованим художнім багатством, яке несподівано постає перед ним.

У формуванні такого значного музейного зібрання значну роль відіграли також багато інших факторів, вельми цікавих та примітних, часом просто унікальних за своїм історичним та художнім змістом. Такою є історія графічного альбому Ж.-П. Норблена з художнього зібрання Чарторийських, деякі експонати з сімейної колекції Грохольських, основна частина якої була вивезена за кордон.

До цікавих, я б сказала, навіть епатажних історій формування колекції можна віднести надходження творів із садиби сина відомого лікаря С. Ф. Мерінга, що знаходилася в селі Старі Прилуки. Під час проведення ремонтних робіт у тайнику однієї із старих стін будинку було виявлено справжній скарб з 6-ти полотен, серед яких твори Сверчкова, Ге, Святославського та інших.

Полотно «Вакх», оповите таємницею приналежності до кола М. М. да Кавададжо потрапило до музею з палацу Можайського в с. Вороновиця Вінницького району. Але навіть якщо проти імені автора ми, як і раніше, ставимо знак запитання, то художня цінність цього твору настільки очевидна, що він, без сумніву, є одним з емоційних акцентів зали XVII ст.

Тут ще доречно згадати і наявність в музеї роботи «Великий канал у Венеції» Карла Леопольда Гревенброка, послідовника Каналетто, полотна сяючої краси, не кажучи вже про його об'єктивну художню цінність. Також масштабний твір «Евакуація» Ф. Воувермана, можливо виконаний на замовлення нащадків Вільгельма Оранського, який очолив боротьбу за незалежність Нідерландів у XVI ст.

І до сьогодні ці полотна та багато інших, які знаходяться в першому ряду світового живописного мистецтва, є уособленням багатства та респектабельності їх власників в минулому, цінності музейної колекції в теперішньому, ствердженням гідності та специфічності подібного регіонального зібрання, його значення для культури країни в цілому.

Згодом колекція формувалась внаслідок надходжень від меценатів, істориків, краєзнавців, а також звичайної для всіх музеїв системи закупок.

Один з таких епізодів — подарунок краєзнавця М. Рябого шести робіт В. Тропініна в фонди музею, склав основу так званої російської зали в експозиції музею.

Роботи, які належать до раннього періоду творчості художника, тематично пов'язані з християнською православною тематикою та були написані для прикрашення Кукавської церкви в однойменному селі, нині Могилів-Подільського району, яку Василь Андрійович сам спроектував. Ніколи більше не повертаючись до сакральних тем, Тропінін таким чином відобразив для Вінниччини свої певні художньо-ідеологічні погляди, які, завдячуючи меценату-краєзнавцю, залишились на місці їх створення.

У принципі, незліченна кількість різноманітних історій, іноді серйозних, іноді зворушливих, а іноді просто комічних супроводжують надходження художніх творів у будь-який музей. І кожен музей, кожна колекція мають і в своєму минулому і в своїй сучасності багато спільного і спорідненого за суттю проблематики. Недарма ж, коли читаєш міжнародні музейні документи, думаєш, що все це написано про нас: і неможливість експонування бажаної кількості експонатів через відсутність площ, і якість умов зберігання, рівень уваги з боку влади, відсутність сучасного обладнання, проблема з кваліфікованими спеціалістами. Та хіба лише це? Проблем у всіх предостатньо. І все-таки їх масштаб, кількісний та якісний підбір досить різноманітні.

Про нас можемо сказати, що з роками ці проблеми перетворились на мрію і надію на те, що цивілізованість молодої Української держави, правда, з дуже стародавньою історією, дозволить впритул підійти до проблеми гідного існування музеїв образотворчих мистецтв як головної складової культури суспільства.

Я абсолютно не проти колосального ажіотажу і пильної уваги до фольклорного мистецтва. Це є основою культури будь-якої країни, її особистим пріоритетом та складовою частиною національної самоідентифікації. Проте на її базі формується надтонка структура — класичне мистецтво — яке, ввібравши вищезазначені основи, як чіткий, проникливий психолог буквально розчленовує та наглядно демонструє наше минуле та теперішнє, а головне, майбутнє, яке може бути вгаданим лише обраними і високопошвяченими. І це показник рівня культури в будь-якій країні, не культури як середовища існування, а культури як високого рівня розвитку та гармонізації всіх життєвих процесів держави.

Вінницький обласний художній музей був заснований 1987 р., згідно з постановою Ради Міністрів УРСР за № 328 від 2 жовтня, художній відділ обласного краєзнавчого музею був перетворений у самостійну структуру.

Директором новоствореного музею стає Ілля Васильович Безбах, працівник культури з великим адміністративним стажем, людина всесторонньо обда-

рована, творча, художник за покликанням, який на той час мав грандіозні плани щодо створення музею європейського типу у всіх його проявах.

А для початку, прийнявши до музею 3000 експонатів зі штатом наукових співробітників осіб, намагався зробити максимум можливого у справі найкращого здійснення трьох музейних постулатів — збереження, вивчення та популяризації музейної колекції.

Пильна увага до фондів, постійний орієнтир на науковий підхід, вивчення та атрибуція колекції були доповнені відкриттям у музеї новаційної структури — Салона мистецтв, заснованого на синтезі живопису, музики, слова, який згодом відіграв одну з головних ролей у набутті музеєм слави структури глибоко сучасної, професійної, відзначеної високим естетичним смаком та елітністю.

Для розміщення експозиції музею, всіх службових кабінетів, фондових сховищ було надано невелике двоповерхове приміщення, яке є частиною історичного комплексу «Мури», пам'ятки архітектури XVIII ст. Не пристосоване для музею навіть приблизно, воно підлягало перебудові, переплануванню, ремонту та елементарному технічному оснащенню для експонування в ньому творів мистецтва світового рівня.

Великий жаль всіх професіоналів, любителів, знавців викликає факт поступового закріплення за цим тимчасовим приміщенням статусу постійного. У Вінниці таким чином був обумовлений формат музею як закладу культури невеликого за розміром та дуже скромного за фінансовими можливостями. Абсолютно підтвердивши сентенцію про те, що нічого немає більш постійного, ніж тимчасове, приміщення це й зараз є єдиним сховищем багатющого зібрання.

Проте ці більш ніж скромні вихідні дані не обумовили у свідомості активу музею — директора, провідних наукових співробітників, ставлення до свого дітища як до чогось другорядного. Все, що тут задумувалось і здійснювалось, було овіяно найсміливішими, навіть відважними домаганнями, які не пристосовуються під сумнівні вимушені можливості, а навпаки, приваблюють ці можливості під яскравий і динамічний тип своїх задумів. І це було і є в усьому, що би не відбувалося в музеї, — створенні експозицій, проведенні форумів, симпозіумів, арт-медіа акцій, у неординарній діяльності Салону мистецтв, найширших комунікаціях із закладами культури, в тому числі і закордонними.

Надзвичайно розгорнутий діапазон діяльності в усіх напрямках по-справжньому сучасного музею відобразився і на подальшому формуванні фондів, і на якості наукової роботи, а головне, на рівні просвітницької діяльності, яка в усьому музейному світі посіла гідне місце, відображаючи постулат про призначення музею як структури, яка слугує людям.

Наприкінці минулого року був затверджений проект про реконструкцію і переустрій будівлі музею. У Львівській проектній майстерні на замовлення ві-

ницької сторони був розроблений макет, який враховував і надбудову мансарди зі скляною стелею, і розширення двох перших поверхів будівлі з новим парадним входом з використанням архітектурних прийомів, що відповідають загальній стилістичній концепції історичної будови комплексу, виконаної в стилі українського бароко.

Але цьому проекту, навіть вчасно підготовленому, не призначено було здійснитися. Очевидно, не одне це починання світова економічна криза відсунула назад. Твори мистецтва, якими володіє Вінницький обласний художній музей, довго чекали свого часу, доведеться чекати ще.

Шкода. Адже музей, маючи ще й чудове зібрання сучасного мистецтва: живопису, графіки, унікальні зразки декоративно-прикладного мистецтва — міг би ширше та повніше представляти культуру регіону, яка наділена минулими високими мистецькими традиціями.

Значною мірою брак експозиційних площ був компенсований створенням у 2005 р. нової постійно діючої експозиції, до якої ввійшло близько 300 творів XVII–XX ст.: живопису, скульптури, бронзи, порцеляни, дорогоцінних металів та каміння західноєвропейських, українських, російських авторів, а також східних майстрів — Японії, Китаю, Персії.

Використання нових принципів розміщення та розвіски експонатів дозволило вдвічі збільшити кількість творів, що демонструються, в порівнянні з попередньою експозицією. Тут знайшли своє відображення ідеї органічного зв'язку всіх демонстрованих творів, які постають перед відвідувачами в природному для свого часу оточенні, тематично нерозривно пов'язаних між собою, відтворюючи епізоди минулого в їх історичному значенні.

Поряд з часовою градацією представленого матеріалу в експозиції виділені та розміщені в окремих залах такі розділи, як портретна галерея Потоцьких, зала російського та українського живопису.

У постійній експозиції музею є також розділ «Подільська народна ікона», де музейна колекція доповнена експонатами з приватного зібрання місцевого мецената Володимира Козюка. Особливий інтерес викликає виставка мініатюрних портретів французьких монархів VII–XVI ст., які прикрашають інтер'єр Салону мистецтв музею. Ця унікальна збірка, що виконана на шовку та слонової кістці, не раз експонувалася за кордоном, у деяких містах України, привертала пильну увагу спеціалістів та широкої аудиторії.

У цілому, характеризуючи нову експозицію музею, можна відмітити її насиченість, історично-часову достовірність у поєднанні з естетично вивірною дизайнерською концепцією, яка вражає логікою та гармонічністю рішень, що так цінують французи, підносячи «красу» до головного принципу оформлення музейних просторів.

Так вийшло, що створення нової експозиції викликало пошук наукових досліджень у сфері атрибуції експонатів. Сам факт знаходження творів у постійному полі зору співробітників музею та відвідувачів, серед яких багато мистецтвознавців, істориків, причому не тільки з України, але й Росії, Польщі, Франції та інших країн. Наприклад, цікаві факти були почерпнуті зі спілкування з польськими реставраторами, які в себе на батьківщині працюють над реставрацією багатьох творів художника XVII ст. Жака Куртуа (Бургіньйона), француза за походженням, відомого майстра батального жанру. Його роботи зберігаються в багатьох музеях світу, прикрашають резиденції польського президента, відзначені виразністю композицій, насиченим, глибоким колоритом, динамікою сюжетного рішення. Дві роботи цього майстра в експозиції Вінницького обласного художнього музею «Битва з турками» на момент створення експозиції вважалися творами невідомого автора XVII ст. І ці кардинальні уточнення, зроблені абсолютно випадково, можна вважати своєрідним бонусом музею за масштабну та дуже складну роботу, яка завжди супроводжує створення основної експозиції музею.

Особливої уваги заслуговує факт встановлення авторства роботи «Великий канал у Венеції». Це Карл Леопольд Гревенброк, послідовник Каналетто, що відобразив міський венеційський пейзаж у жанрі ведуті. Робота надзвичайно гарна, витончена, сповнена світлим, м'яким колоритом.

У процесі роботи над створенням експозиції була атрибутована значна кількість портретів. Так, знайшли свої імена Анна Ельжбета, Михайло, Юзеф Потоцькі, Марія Болеславівна Строганова, також з Потоцьких.

Проте автори цих портретів до цього часу залишаються невідомими. Припускається, що всі вони були західноєвропейськими художниками, запрошеними для роботи в маєтки цих знаних на Поділлі людей.

До атрибуції цього періоду належить також чудовий жіночий портрет пензля польського автора Леопольда Горовіца, що завжди привертає увагу незвичністю своєї композиції, де фоном є вузька смужка землі та високий пласт сіро-синього неба. На цьому фоні самотньо, але гордовито та неприступно виглядає крупним планом виконана темна фігура в темній сукні, з довгим розпущеним волоссям. Приваблюють очі моделі — сповнені туги та глибокої внутрішньої скорботи. Виявлення її імені, а це портрет Ізабелі Потоцької, дружини Романа Потоцького з Ланцута, дає відповідь на всі ці запитання: вона була улюбленицею своєї сім'ї, проте рання смерть у 19 років від серцевого нападу зруйнувала сімейну ідилію, де її свекруха, сповнена глибокої любові та поваги до покійної невістки, замовила художнику її портрет.

Так або інакше, атрибуції, які виникли за розміщенням нової експозиції, стали значним пластом науково-дослідної роботи, що більшою мірою піднесло

думку про колекцію музею як унікальне явище в культурі України. Неодноразові факти експонування художніх предметів музею в межах всеукраїнських виставок у Києві, Донецьку, Львові, а також за кордоном сприяють зростанню собівартості нашого чудового художнього зібрання.

Про нього можна писати багато і різнобічно: висвітлювати його мистецьку сутність, естетичні неминущі цінності, і все це буде вагомо, цікаво, а головне, унікально за своєю історичною сутністю, яка звела в одному регіоні блискуче елітне зібрання живопису, графіки, декоративних предметів, не залишивши осторонь і фольклорні джерела, які чудово вписуються в цей складний та багатий художній контекст.

Сьогодні Вінницький обласний художній музей чекає своєї реконструкції, яка відкриє можливості для представлення основних складових колекції в гідному вигляді, надасть можливість показати всі ланки чудової колекції широкій аудиторії, відчути джерела колишньої високої культури регіону. Цей фактор, так довго очікуваний, наблизить нас до європейських стандартів, які є орієнтиром для нас не випадково. Саме там прийнято кожній високопоставленій особі відзначати свою діяльність на державному посту якимось знаковими подіями в царині культури. Достатньо згадати регулярне збільшення площ Лувра, відкриття центру Ж. Помпіду і багато-багато іншого.

У Вінниці такий крок мав би колосальний резонанс — і колекція, і вся діяльність музею, популярність якої давно вийшла за рамки України, того варті.